

Jerkko Holmi

Naisvartalon muotoja vai jalkapallotuloksia

– Seinäjoen Mimmiliigan
ensimmäiset vuodet paikallisessa lehdistössä
(vertaisarvioitu/peer-reviewed)

Johdanto

Suomalainen urheilukulttuuri koki kylmän sodan vuosikymmeninä suuren muutoksen. Vielä ennen toista maailmansotaa naisurheilu oli koettu lähinnä kotielämää täydentävänä terveyttä ylläpitävänä harrasteluna, jonka huipentumia olivat useimmiten suurilla urheilukentillä järjestetyt kymmentuhatpäiset voimistelunäytökset. Kaikki kilpailullisuus ja vastakkainasettelu puuttuivat suomalaisesta naisurheilusta, jolle kuvaavampi sana noina vuosikymmeninä olikin ehkä enemmän *liikunta*.

Toisen maailmansodan jälkeen Suomi joutui kuitenkin muutosten kouriin. Poliittisesti ja taloudellisesti tarkoituksenmukainen länsi-integraatio johti myös siihen, että naisille alettiin tarjota yhä enenevässä määrin kaikkea länsimaiseen kulttuuriin sopivaa ajanvietettä. Alkuun tarjolla oli *Valittujen Palojen* kaltaisia lehtiutuuksia ja televisioiden yleistyessä myös naisille suunnattua ohjelmaa, vaikka voidaan sanoa, että osa tarjonnasta oli edelleen vanhakantaiseen naiskuvaan pohjaavaa. Kuva pullantuoksuisesta kotiäidistä, jolle kotitalous ja sen hoito olivat tärkeimmät elämäntehtävät, alkoi murentua. Ensimmäisiä viitteitä muutoksesta oli nähty jo sota-aikana, kun naiset, miesten ollessa rintamalla, olivat hoitaneet niin maanviljelyn kuin tehtaiden tuotantolinjatkin. Enää naista eivät sitoneet koti ja lapset vaan jokainen nainen ryhtyi yhä enemmän tekemään myös kaikkea muuta kodin ulkopuolella.¹ Kilpaurheilu oli yksi uusista aluevaltauksista.

Artikkelissani tarkastelen sitä, kuinka Seinäjoen Mimmiliiga (SeMi) -niminen jalkapallojoukkue on esitetty lehdistössä sen ensimmäisinä toimintavuosina. Tarkasteluni alkaa seuran toiminnan aloittamisesta vuoden 1971 kesällä ja painottuu toiminnan ensimmäisiin vuosiin 1971–1972.

Seuran toiminnan ensimmäisinä vuosina paikallislehtien kirjoittelua ja uutisjuttuja on seurattu ja kerätty seurassa tarkasti talteen. Aineistoksi on valikoitunut seuran itsensä keräämää lehtimateriaalia edustava leikekirja, joka koskee seuran toimintaa sen ensimmäisen kahdenkymmenen toimintavuoden ajalta. Leikekirjan arvoa seuran alkuvuosien toimijoille kuvastanee kanteen kirjoitettu huomautus ”Katsoa saa, mutta ei saa kadottaa eikä viedä mihinkään täältä SeMin toimistolta!”. Leikekirjan olemassaolo on myös seurassa jälkeenpäin huomioitu yhtenä seuran kulmakivistä.²

Leikekirjaa ei tietenkään voida pitää objektiivisena kuvauksena seuran toiminnasta tai edes siitä, miten lehdistö, pääasiassa alueen päälehdet *Ilkka* ja *Etelä-Pohjanmaa*, asian on kokenut. Saattaa jopa olla, että kaikista kipeimmät tai kärjekkäimmät lehtileikkeet on jätetty jo keruuvaiheessa pois kirjasta, vaikka se pitää sisällään myös negatiivista materiaalia. Myös muilta osin lehtileikkeitä on voinut

unohtua, jäädä epähuomiossa pois tai jopa aikojen saatossa kadota. Toisekseen leikekirja on hankala lähdeaineistoltaan sen tason vaihtelevuuden kannalta. Toisiin uutisiin on kirjattu lehden nimi ja ilmestymispäivämäärä sekä parhaassa tapauksessa merkitty lisäksi omia huomioita lehtileikkeen viereen. Osassa tapauksista lehtileike on vain liimattu sivulle ilman mainintaa lehdestä tai päivämäärästä. Jälkimmäisiä tapauksia olen pyrkinyt välttämään ja valikoinut varoen. Olen myös pyrkinyt varmistamaan lehtileikkeiden alkuperäistiedot muualta.

Samaan aikaan lehtileikkeet kuitenkin tarjoavat konkreettisen ja lähelle vievän tarttumapinnan tutkimusaiheeseen, jota on tutkittu hyvin vähän. Urheilun historiallinen tutkimus on useimmiten painottunut lähinnä miesurheiluun ja sen esittämiseen julkisuudessa. Vasta viime vuosikymmeninä myös naisurheilun historiaan on alettu panostaa. Suomalaisen jalkapallon osalta naisurheilun historia on paljolti kirjoittamatta. Puutteellista historiakuvaa osoittaa hyvin vuonna 2003 julkaistu lähes viisisataasivuinen *Jalkapallon pikkujättiläinen*, jossa naisjalkapalloa on käsitelty täydet kaksi sivua! Siitäkin tilasta kuvituskuvat vievät reilun kolmanneksen. Samoin Suomen Palloliiton 100-vuotisjuhlan kunniaksi julkaistussa hieman runsaan neljänsadan sivun teoksessa *Rakas Jalkapallo* naisjalkapallolle omistettiin hieman vajaat kolmekymmentä sivua sekä noin kaksikymmentä sivua tilastotietoja.⁵ Urheilujournalismin osalta historiallista tutkimusta (nais)urheilujoista on tehty jonkin verran⁴ ja geneerisemmät journalismin historiatutkimukset lähinnä sivuavat aihetta. Naisten jalkapallotoiminnan osalta tutkimusta on vähemmän. Oikeastaan vain Hanna Vehviläisen pro gradu työ *Alussa oli mimmiliiga* (2008) ja sen löydökset popularisoivat Hanna Vehviläisen ja Hannu Itkosen *Mimmiliigasta maailmalle* (2009) keskittyvät suomalaisen naisjalkapallon historiaan.⁵ Lisäksi muutama kansainvälinen suurjulkaisu urheilun sukupuolittumisesta on olemassa.⁶

Naisurheilun historiaa ja naisen asema urheilujournalismissa

Kiista naisten ja urheilun yhteensovittamisesta on ollut yhtä kauan olemassa kuin urheilukin. Antiikin Kreikassa naisia ei edes päästetty olympialaisten katsojiksi. 1800- ja 1900-lukujen taitteessa naisen asema yleisemmin yhteiskunnassa, ja samalla myös rajatussa määrin liikunta, alkoi vapautua. Erityisesti voimistelu koettiin sopivaksi. Kilpaurheilu koettiin edelleen pääsääntöisesti naisille sopimattomaksi ja vaaralliseksi terveydelle. Naisten mahdollisuuksia urheilla rajoittivat myös vaatetukselle asetetut sukupuoliroolit, jossa housujen käyttö oli miehinen symboli. Hameessa urheileminen oli taas sula mahdottomuus.⁷

Tultaessa 1920-luvulle naisurheilu sai sijansa urheilu-uutisten joukossa, mutta hyvin pienimuotoisena ja vähättelevänä. Uutiset olivat harvassa ja keskittyivät ulkonäköön. Puutteelliselle lajitaidolle naureskeltiin ottamatta kantaa naisurheilijoiden omiin tuntemuksiin urheilemisesta. Lisäksi tarkastelua hämärsi kahtalainen näkökulma naisurheilijoista: yhtäältä atleettista naisvartaloa vieroksuttiin, toisaalta vähiin vaatteisiin pukeutunut naisvartalo aiheutti tietynlaista tirkistelymentaliteettia. Tämä jatkui pitkälle 1900-luvun loppupuolelle, kuten todistaa hyvin Annu Mäkelän nosto *Helsingin Sanomista* 9.8.1983, jossa maratonjuoksija Marianne Dickersonia oli kuvailtu: ”Uuma kuin pajunvitsa, sääret hoikkaakin hoikemmat ja silkoiset kasvot”. Päivää aiemmin *Helsingin Sanomissa* ”Jamaikan tummat naiset panivat sydämet läpättämään”.⁸ Lisäksi 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien naisurheilukuvauksille oli leimallista puolivillaisuuden korostaminen. Naisten urheilu oli milloin hääräilyä ja milloin kuvaileva termistö otettiin kodinhoitosta. Myös iästä riippumatonta vähättelevää ja epätasa-arvoistavaa työttömyyttä ilmeni paljon.⁹ Osaltaan sukupuolten pitäminen erillään oli tärkeää siitäkkin syystä, että tietyt lajit nähtiin enemmän maskuliinisina kuin toiset ja maskuliinisiin lajeihin osallistuneet naiset nähtiin vallitsevan mallin vastustajina.¹⁰ Urheilukatsomossa sen sijaan nainen alkoi tuona aikana vakiinnuttaa paikkansa, vaikkakin suhdeluku miehiin nähden pysyi pienenä.¹¹

Sotien jälkeisessä Suomessa naisia varten sopivaksi koetut lajit olivat harvassa. Oli tavallista, että sopivaksi katsottua lajia kommentoitiin monipuolisemmin, kun epäsopivaksi koetut jäivät usein vain urheilusuoritusten selostuksen tasolle. Uutiseksi kelpasi sekin, että naiset olivat jossain ryhtyneet harrastamaan uutta lajia. Sisällön oli tarkoitus mahdollisesti huvittaa lukijaa, mutta myös osoittaa, että kyseinen käytös ei ehkä sopisi naisille. Huumorilla ja työttömyyellä oli tarkoitus vähätellä sopimattomaksi koetun lajin harrastamista sekä naisurheilun arvoa.¹²

Asennoituminen naisurheiluun alkoi kuitenkin muuttua 1960- ja 1970-lukujen taitteessa ja naisten urheilu alkoi normalisoitua, vaikkakin miehet kilpaivat lajeissa edelleen monipuolisemmin. Uutisointi naisurheilusta oli kuitenkin edelleen vähäistä ja leimallista. Esimerkiksi Maria Rantalan analyysissä *Suomen Urheilulehdessä* vuosina 1945–1969 julkaistuista kuvista vain yhdeksän prosenttia esitti naisurheilijaa. Samansuuntainen oli edustavuusosuus myös muualla Euroopassa. Naisten lajiedustavuus lisäksi keskittyi lajeihin, jotka länsimaissa nähtiin soveliaaksi naisille, kuten uinti ja voimistelu. Vallalla oli myös käsitys, että urheilun tulee olla naiselle helppoa eikä raskasta tai uuvuttavaa. Lisäksi suuret harrastajamäärät (varsinkin voimistelussa) sekä urheilijoiden vähäinen vaatetus ja siten seksikkyytensä selittivät lajien suosiota julkisuudessa. Naisurheilun esitys lehdistössä kilpistyi asioihin, joita toimittajat olettivat lukijoiden haluavan lukea ja nähdä. Esillä olivat asiat, joita naisurheilijalta toivottiin: toisella puolella oli urheilullinen menestys ja suuri osallistujamäärä, toisella puolella taas naisille sopiva laji, kauneus ja nuoruus sekä niukka naisellisuutta korostava vaatetus ja seksikkyytensä.¹³ Näin ollen naisurheilun medianäkyvyys voitiin jakaa 1970-luvulla kahteen kategoriaan: (urheilulliseen) menestykseen ja osanottajien ulkonäöllisiin asioihin. *Suomen Urheilulehdessäkin* naiskuvat olivat pääosin mestareista tai lajin parhaimmistosta.¹⁴

Naisurheilijakuvausten ulkonäköpainotteisuus oli kantava teema lehdissä 1970-luvun alussa. Vuosikymmeniä toistetut määritteet olivat muuttuneet urheilijan ihanteiksi. Kauneusihanteiden lisäksi merkittäväksi koettiin urheilusuoritusten puhtaus ja täydellisyys.

Kuvaavien sanojen käytössä erityisesti sana kaunis sekä suoritusta positiivisesti kuvaavat sanat, kuten tyylikäs ja hallittu, esiintyivät eniten. Naisurheilijoiden oli siis urheiltava kauniisti ja esteettisesti, mutta myös teknisesti hyvin. Urheilijoita itseään kuvattiin kauniiseen ulkonäköön viittaavilla sanoilla. Myös hiukset olivat tärkeä ulkonäköominaisuus.¹⁵

Erityispiirteenä naisurheilun journalismille oli se, että naisurheilijoiden siviilisääty vaikutti kirjoitettuun sisältöön. Naimisissa olleiden naisten osalta oli yleinen oletus, että naimisissa urheilu-ura oli lopetettava. Lisäksi urheilun ja kotitöiden yhdistämisen koettiin hankalaksi, vaikka samaan aikaan urheileva äiti oli puolestaan nostettu jalustalle ilman kritiikkiä.¹⁶ Tämä oli merkittävä muutos vuosisadan alkuun, jolloin urheilua ja urheilullista vartaloa ei voinut millään yhdistää äitiyteen. Varsinkin miehisen urheilun luultiin heikentävän naisen mahdollisuuksia äitiyteen.¹⁷

Merkittävää on, että suurten ikäluokkien aikuistuesssa naiskuva urheilussa alkoi laajentua ja muuttua. Ääri rajoilla ponnistelun esittäminen lehdistössä lisääntyi. Äärimmäisyyteen tavoittelevien suoritusten ei pelätty enää murtavan käsitystä naisellisuudesta. Samalla myös mielikuvat naisruumiista alkoivat monipuolistua.¹⁸

Ulkonäköön painottunutta kuvailua ei kuitenkaan urheilujournalismin osalta voida pitää pelkästään negatiivissävyytteisenä sisällönä. Feministisessä tutkimuksessa naisten ulkonäön kuvaukset on tavallisesti pidetty objektivoivana vallankäyttönä, joka urheiluun sovellettaessa tarkoittaisi naisurheilijan suoritusten arvon vähentymistä viemällä huomion muualle. Ajatus ei Rantalan mukaan kuitenkaan toimi, sillä urheilija on joka tapauksessa aina objektina, jota kilpailussa arvioidaan, mitataan ja arvostellaan paremmuusjärjestykseen sukupuolesta, tasosta tai ulkonäöstä riippumatta – oli paikalla median edustajia tai ei. Rantalan on myös vaikeaa nähdä, että (urheilu)toimittajien tavoitteena olisi ollut trivialisoida suomalaista naisurheilua ulkonäköä kuvailemalla.¹⁹ Toisaalta Antti Laine kääntää kysymyksen niin, ettei miesvartaloa kuvailla läheskään samalla tapaa urheilujournalismissa, joten trivialisoinnin kohteenaakaan eivät voi olla kuin naiset.²⁰

Ulkonäkö oli kuitenkin osin sivuseikka, sillä urheilu-uutisointi oli Euroopassa pääsisällöltään leimallisesti hyvin tulos- ja tapahtumaorientoitunutta ja 1900-luvun lopulla myös naisurheilijoiden mediakuva syveni. Tulosten ja ulkonäön lisäksi myös henkilön taustatarinat ja urheilulle oheiset sivujuonteet alkoivat saada näkyvyyttä. Lisäsisällön tarkoituksena oli kasvattaa mahdollisuuksia samaistua urheilijaan sekä laajentaa median tarjontaa ja sen kulu- tusta. Ulkonäkö ja imago ovat 1990-luvulta alkaen tarkoituksen- mukaisesti vallanneet mediasta oman ruutunsa, jossa tulokselliset asiat ovat jääneet sivurooliin. Tilanteessa myös menestymättömät urheilijat voivat saada paljon julkisuutta urheilun ulkopuolisten asioiden seurauksena. Nykypäivänä osa huippu-urheilijan tuloista voi jos tulla muustakin kuin urheilusta.²¹

Lehdistön esittämä kuva naisurheilijoista oli kuitenkin vain puoliotuus. Myös naiset halusivat 1970-luvulta lähtien alkaa esittää itsensä urheilussa uudella tavalla. Enää pelkästään vanha sovinnai- nen perinteisten hyveiden muottiin asetettu siveä ja hento naisur- heilija ei ollut koko totuus, sillä menestykseen vaadittiin rajojen rik- komista. Urheilu myös muokkasi naisruumiiden lihaksia ja lavensi näkemystä naiseudesta. Arjessa tapahtunut naisten emansipaatio ja aseman muutos heijastui myös urheiluun. Rajoja rikottiin käyttäy- tymisellä ja vaatetuksella. Samoin naisten siirtyminen ansiotyöhön ja koulutustason kasvu olivat aikakaudelle ominaisia muutoksia.²² Edistys naisen asemalle oli merkittävä, vaikka naisurheilijoita kos- kevien uutisten suhteelliseen osuuteen se ei vaikuttanutkaan.²³

Urheilu-uutisointi keskittyi yhä enemmän urheilullisiin saavu- tuksiin ja tuloksiin. Ulkonäköasiat olivat jääneet lähes kokonaan pois – suuria kuvituskuvia lukuun ottamatta. Samalla toki mo- net muutkin kuvailut ovat lyhentyneet ja uutiset tyypistyneet ker- taamaan kilpailutapahtumia. Naisurheilijoista kertovien juttujen ristiriita onkin tulosorientoituneen kirjoituksen ja seksuaalisuut- ta korostavan kuvituksen yhdistelmässä.²⁴ Urheilijan persoonaan, ulkonäköön ja tarinaan keskittyvät mediatuotokset eivät enää täy- sin ole osa urheilujournalismia, vaan sivuavat muita journalismin muotoja. Naisurheilun kasvava imagokeskeisyys ei ole heijastunut

varsinaisesti urheilujournalismiin, vaan laventanut naisurheilijoista kerrottavien uutisten genrekirjoa.

On tärkeä muistaa, että urheilujournalismin luojina ovat olleet urheilusta kiinnostuneet miehet urheiluun keskittyneessä lehdistössä, josta käytänteet ja tavat ovat levinneet muihinkin medioihin. Muutokset alalla ovat tapahtuneet urheilun muutosten mukana.²⁵ Alkuun urheilujournalismi olikin lähinnä lajiaktiivien tuottamaa kritiikittömän positiivista urheilun edistämistä, josta kumpuava kansallistunteen korostaminen edelleenkin näkyy urheilu-uutisoinnissa. Toisekseen urheilujournalismi on ollut alusta asti konkreettista ja kuvannut urheilusuorituksia tarkasti. Henkilöihin keskittyvä tapa uutisoida urheilusta on myöhempää syntyperää.²⁶ Lisäksi oikeastaan kansalaisuudesta tai valtiosta riippumatta urheilumedioissa on paljon samankaltaisuuksia. Joka paikassa ja jokaisella on omat suosikkilajinsa ja toimittajilla itsellään on usein jokin sidos urheiluun, vaikka tämä onkin viime aikoina menettänyt merkitystään. Samoin urheilun suurkuluttajia paikasta riippumatta ovat enimmäkseen keski-ikäiset ja keskiluokkaiset miehet.²⁷

On selvää, että urheilussa urheilijan ulkonäkö on ollut aina tärkeässä asemassa ja välittynyt median kautta suurelle yleisölle. Ulkonäköominaisuudet ja -vaatimukset sekä ulkonäön käyttö osana urheilua ovat kuitenkin muuttuneet. Naisurheilun kuvailun ja journalismin käänne onkin tapahtunut näkökulmasta käsin. Edelleen ulkonäkö on naisurheilijalle merkittävässä asemassa, mutta yhä enemmän urheilulajista erillään. Leimallista toki edelleen on, että uutisointi pyrkii määrittelemään naisurheilijan ulkoisten asioiden perusteella, useimmiten kysymättä häneltä itseltään.

On myös tärkeää muistaa, ettei kaikkia (nais)urheilua kuvanneita medioita voi pitää edellä käsitellyistä näkökulmista samanarvoisina. On vakavammin otettavia ja urheiluun keskittyviä medioita sekä sellaisia, joissa urheilullisuus on sivuseikka. Artikkelissani tarkasteltavat lehtileikkeet on kerätty pääosin Seinäjoella ilmestyneistä päivä- ja paikallislehdistä, joten ei voida puhua suoranaisesti urheilumedioista. Asettuessaan ääripäiden (yhdessä päässä urheilumediat ja toisessa päässä mediat, joissa ei esiinny lainkaan urheilua)

välimaastoon kyseiset lehdet tarjoavat mahdollisuuksia monipuolisemmalle tarkastelulle, sille ne tarjoavat ”erikoislehtiä” vaihtelevampaa sisältöä niin sisällöltään kuin laadultaan.

Paikallislehdistöllä on tutkimuksessa erityinen arvo, sillä pääsääntöisesti urheilu-uutisia analysoidaan tutkimuksissa (kuten tämänkin artikkelin lähdeaineistosta on nähtävissä) joko suurilevikkisten kansallisten päivälehtien tai aikakauslehdistön pohjalta. Merkittävää on, että tällöin journalismin taso on täysin erilainen, sillä myös kohderyhmä ja uutisten tavoitteet poikkeavat merkittävästi. Paikallislehdille keskeistä onkin tarjota sisältöä ennen kaikkea paikallisista asioista paikallisille ihmisille paikallisesta näkökulmasta. Tällöin perinteiset urheilujournalismin lainalaisuudet eivät päde samalla tavalla kuin levikiltään laajemman alueen lehdillä, koska uutisoinnin tavoitteetkin ovat toisaalla.

Uutisleikkeet Seinäjoen Mimmiliigasta: Kiinnostus herää lehdissä – pelaajien ulkonäkö vai laji-innustus?

SeMi perustettiin kesällä 1971. Tarkemmin ottaen perustamiskokous pidettiin 29. kesäkuuta Seinäjoen Kirkkokadulla sijainneella Lyseon urheilukentällä. Joukkueen perustaminen oli tullut tarpeelliseksi, kun siitä oli ”jauhettu jo niin paljon lehtien palstoilla”. Varsinkin, kun pelkona tuntui olevan, että Seinäjoki oli jäänyt kehityksessä jälkeen.²⁸ Vielä perustamisen ajankohtana uusi järjestö oli lyhennetty SML.²⁹ *Kaarina Mäkynen* muisteli myöhemmin Mimmiliigan alkuaikaa vallankumoukselliseksi, joka näkyi kaikilla yhteiskunnan aloilla. Toiminnan aloittaminen oli silti aktiiveille ennemminkin kuntoiluharrastus kuin yhteiskunnallinen mielenilmaus.³⁰ Naisten joukkueurheilu Seinäjoella ei kuitenkaan ollut uutta, sillä pesäpalloa Seinäjoella oli naisjoukkue pelannut jo aiemmin ilman suurempaa menestystä.³¹

Ensimmäisten toimintakuukausiensa aikana SeMi sai heti runsaan vastaanoton. Merkittävää seuran synnyssä oli ollut alkujaan, että se oli tarkoituksenmukaisesti tahdottu erottaa alueella jo toimivasta miesjalkapalloseurasta.³² Toiminnan lähtölaukauksena niin Seinäjoella kuin muuallakin Suomessa oli ollut Palloliiton periaatepäätös kansallisen naisjalkapallotoiminnan aloittamisesta toukokuussa 1971. Heti loppukesästä 1971 järjestettiin ensin *Ilta-Sanomien* sponsoroimana kuuden joukkueen sarjamuotoinen kutsukilpailu ja pian sen jälkeen ensimmäinen Palloliiton alainen naisten cup-kilpailu, jonka voittaja palkittiin vuoden 1971 epävirallisena Suomen mestarina. Turnauksen osallistui heti ensimmäisenä vuonna 51 joukkuetta ja rekisteröityjä naispelaajiakin oli noin tuhat.³³ SeMin joukkue ei vielä ensimmäisenä vuonna ollut mukana ratkomaan suomenmestaruutta.

Pohjoismaisessa vertailussa Suomi oli kuitenkin jäljessä. Ruotsissa ensimmäisiä naisten näytösotteluita oli järjestetty jo 1910-luvun lopulla. Suosittuja olivat olleet erityisesti ”hupiottelut” miesten joukkueita vastaan. Tärkeintä otteluissa, kuten Suomenkin ensimmäisissä naisten näytösotteluissa, oli sen kautta kerätyt myyntitulot, joilla Ruotsissa kyettiin tukemaan sotien välisenä aikana huonoimmassa asemassa olevia.³⁴

Oli selvää, että naisjalkapallo tulkittiin Seinäjoella alkuun vain harmittomaksi harrasteluksi. Olihan *Ilkassa* nimimerkki *Teo* kuvannut, kuinka seuran perustamiskokouksella oli ollut salaisia miestarkkailijoita, jotka olivat raportoineet yli kolmekymmentä jalkapalloilun innostaman *feminiinin* saapuneen paikalle. Hän uskoi myös asian menevän innokkuudella eteen päin ja joukkueen oikeasti onnistuvan, mutta sen tulevaisuudesta Teo kuitenkin oli huolissaan, koska miesten valta jalkapallossa oli niin vahva Suomessa.³⁵

Alentuvaa kuvailua, joka keskittyi lähinnä pelaajien ulkonäköön, sisälsi varsinainen uutinen SeMin ensimmäisistä harjoituksista. Uutinen oli aloitettu harjoitukset pitäneen Markku Tuomiston lainauksella ”[e]n oikein tiedä aloitettaisiinko ylä- vai alapäästä”, joka oli tarkoitettu kuvaamaan rajaheiton teknisiä osa-alueita, eikä suinkaan naisanatomiata, kuten lainauksesta oli mahdollista olettaa lukematta

pidemmälle. Muutenkin uutinen keskittyi lähinnä naisvartaloon ja naisellisuuteen liittyvien viittausten esittämiseen harjoitusten selostamisen sijasta: Jalkaterällä potkaistava rintapotku liitettiin naisrintamukseen, pallon kuoletukset olivat osuneet pelaajien ”pehmeisiin kohtiin, joita heiltä luonnollisesti löytyy enemmän” ja pelisilmän meikkaaminenkin nähtiin ”teerenpelin[ä] tuomarien kanssa”.³⁶

Myös naispelaajien vaatetus ja muu ulkoinen olemus sai toimittajalta oman huomionsa. Vaikka toistaiseksi asut olivatkin olleet erilaisia ja vaihtelevia, oli toimittaja esittänyt mahdollisen tulevaisuuden asun sisältävän sportmalliset mikrot, joilla käytännöllisen merkityksen lisäksi tuntui olevan ”jotakin tekemistä ennen kaikkea yleisömäärien kanssa”. Peliasujen radikaalien leikkausten uskottiin myös olevan rahanarvoinen etu. Samoin useamman pelaajan vasemmassa nimettömässä ollut sormus oli saanut toimittajan tekemään pitkälle vieviä johtopäätöksiä pelaajien peruskunnosta:

Sormuksista päätellen näytti moni olevan jonkin miehen vaimo ja kuten me vaimojen miehet taas tiedämme on vaimoilta kova peruskunto. Eihän siinä ole yks kaks tehty kantaa kiukuttelevaa tenavaa sylissä ja roikottaa toisessa kädessä ostospussia ja kolmen litran maitokannua sekä pukkia samalla mahallaan eteenpäin kitiseviä lastenvaunuja. Ja saada sitten tämä koko tarakka vielä kolmanteen kerrokseen... huh, siinähän sitä jo onkin peruskuntoa.³⁷

Naisjalkapallon osalta siviilisäädyn huomioiminen oli kuitenkin tietyiltä osin ollut sisäänrakennettu asia, sillä ensimmäisenä jalkapallotoimintaan 1960- ja 1970-luvuilla Suomessa ja Ruotsissa lähtivät juuri miespelaajien vaimot ja tyttöystävät, jotka olivat jo jotain muuta urheilua harrastaneet. Yksi lähtölaukaus harrastamiselle oli, että ennen miesten sarjaotteluita saatettiin pelata esimerkiksi näytösotteluista, joissa kokoonpanot oli koottu sarjaottelussa pelaavien pelaajien puolisoista.³⁸ Siksi myös suuri osa naisjalkapalloilijoista tuli kaupungeista, kuten Mikkelistä ja Kuopiosta, joissa myös miesten tasolla jalkapallo oli nousussa.³⁹

Alueen laajalevikkinen maakuntalehti *Ilkeä* valjasti SeMin syntä kommentoimaan myös pakinoitsijansa *Ollin*, joka tahtoi sitoa

seuran synnyn isompaan kokonaisuuteen. Hänen mukaansa ”naisjalkapalloilu – – valtasi äkkiä koko maan”, sillä ensimmäiseen naisten SM-cupiin oli ilmoittautunut tuona kesänä 51 joukkuetta. Lisäksi myös muita seuroja oli perustettu, mutta ne eivät olleet vielä ehtineet tai ”uskaltautuneet” lähteä mukaan sarjaotteluihin.⁴⁰

Jalkapallotoiminnan puolesta puhui myös se, että muissa lajeissa oli jo naisten harrastustoimintaa. Tärkeintä oli antaa naisille vapaus harrastaa, mitä he halusivat. Tunnustusta SeMin toiminnan aloittajat saivatkin siitä rohkeudesta, jolla toiminnan aloittivat so-raäänistä huolimatta.⁴¹ Merkittävää oli, että jo joukkueen historian ensimmäinen kotiottelu 18.9.1971 liitettiin paikkakunnan miesjoukkueiden kanssa samaan uutiseen korostamaan, kuinka positii-viseen suuntaan kaupungin koko jalkapalloyhteisö oli menossa.⁴²

SeMin toiminnan alkua ja alun ihastusta ei voitu ohittaa painottamalla sanaa *innostus*. Innostusta perusteltiin seuran perustamiskokouksen suuren osallistujamäärän lisäksi sillä, että myös harjoituksissa pelaajia oli ollut toistuvasti yli kaksikymmentä ja paikalliset kauppaliikkeet olivat lahjoittaneet heille pelipaidat. Monin tavoin toiminnalla nähtiin valoisa tulevaisuus, jonka uskottiin tulevaisuudessa johtavan vähintäänkin tyttöjaostojen perustamiseen ja parhaassa tapauksessa myös menetykseen Suomen tasolla.⁴³ Lahjoituksena saatuja pelipaitoja esiteltiin myös erikseen lehdissä, sillä niitä oli saatu yhteensä kolmelta eri taholta.⁴⁴

Seinäjoella ilmestyneissä lehdissä pelaajien poseeraus lahjapaitojen kanssa oli jotain poikkeuksellista, sillä kuva oli suuri ja siinä naiset varta vasten poseerasivat. Muissa aikakauden SeMi-uutisissa kuvat olivat harvassa ja nekin lähinnä tilannekuvia.⁴⁵ Vähäpukeiset poseeraukset ja naisvartalon kauneutta kuvaamaan tarkoitettut kuvat loistivat poissaolollaan.

Vaikka naisjalkapallon alkuinnostusta 1970-luvun alussa seurattiinkin innolla, joutui SeMi muiden naisjalkapalloseurojen mukana vielä holhouksen uhriksi ja leimatuksi miesten urheilua vähäpätöisempään asemaan. Alkuun SeMin toimintaa kuvattiinkin tyttöjen ja rouvien ”hääräilyksi” peruskunnan ja jalkapallon opettelun saralla. Pelikentällä ”lähätettiin” ja palloa vain ”potkittiin”. Myös

SeMin pelaajat poseeraavat lahjoitetuissa harrastuspaidoissaan kesällä 1971.
Lähde SeMin leikekirja.

lajia itsessään pidettiin liian kovana naisille.⁴⁶ SeMin naisjalkapalloilijat itse olivat Mäkysen mukaan huomanneet vahvat reaktiot. Kriittikkä naisjalkapalloa kohtaan olivat esittäneet niin miehet kuin naisetkin. Erityisesti kommentointi shortsien käytöstä oli jäänyt mieleen.⁴⁷

Naisjalkapallon ollessa 1970-luvun alussa vielä täysin lapsenkengissä, lehdistö myös ymmärsi tämän. Osittain lehdistössä osattiin olla jopa vaatimassa parempia tilaisuuksia naisille näyttää osamistaan. Lehdistössä uskomus oli, että naisten pelien pelaaminen miesten otteluiden yhteydessä toisi paikalle paremmin yleisöä ja sitä myötä kiinnostusta. Näin oli muun muassa tehty jo Kuopiossa ja Mikkelissä.⁴⁸

Muullakin Suomessa uusi naisjalkapallotoiminta kiinnosti. Sanomalehdissä näkyvyyttä tuli runsaasti, mutta sisältö oli hyvin asenteellista ja pelitapahtumien ulkopuoliset asiat saivat kaiken huomion. Humoristisen sisällön lisäksi vaatetuksen niukkuus, pelaajien ulkonäkö ja taidon puute olivat tarkastelun pääkohtia. Myös jalkapallon miehisyttä tahdottiin korostaa.⁴⁹

Tulokset puhuvat puolestaan – lehdistö muuttuu nopeasti neutraaliksi

Ei SeMin alkutaival kuitenkaan ollut pelkkää innostusta ja naisten muotojen kuvailuja. Myös neutraalimpia kantoja SeMin perustamisesta esitettiin paikallislehdistössä. Eritoten perustamiskokouksesta kertonut uutinen oli suorastaan kuivakkaan tylsä listaus siitä, keitä uuden seuran johtoon valittiin, sekä muutama hajanainen maininta kokouksen sisällöstä ja tulevista harjoituksista.⁵⁰ Samoin kokousta enteilevässä uutisessa oli vain tyydytty esittämään yleismaailmallinen kannustus toiminnan aloittamiseksi: ”Nyt naisväki joukolla yhteiseen matkaan ja pallo pyörimään yhteiseksi huviksi ja hyödyksi!”⁵¹

Syyskuussa 1971 SeMi pelasi ensimmäiset jalkapallo-ottelunsa ja ne luonnollisesti saivat myös paikallisessa lehdistössä näkyvyyttä. Enää pelkät naiselliset ominaisuudet eivät olleet pääosassa, vaan myös lajin hienoudet nousivat näyttämölle. SeMin historian toista ottelua kuvattiin jo lehdessä huipputasoin jalkapallo-otteluksi, jossa taitoa oli nähty niin potkuissa kuin tekniikassakin.⁵² Siltikin yleisemmällä tasolla SeMin ottelujen uskottiin tarjoavaan katsojilleen ”reipasta mukaansa tempaavaa liikuntaa”⁵³, eikä suoranaista urheilun juhlaa.

Alle vuodessa eli verrattain lyhyessä ajassa, naisjalkapallosta tuli hyväksytty laji Etelä-Pohjanmaan alueella. Jo huhtikuussa 1972 *Ikkä-lehden* oli myönnettävä, että ”Naisjalkapalloilu on tullut jäädäkseen”. Vaikka lajin alku oli Etelä-Pohjanmaalla kuitattu suurelta osin peruskunnan puutteella ja mikrosshortseilla, oli kevääseen 1972 tul-

taessa kanta suuresti muuttunut. Esiin nostettiin lajin pitkät perinteet Euroopassa myös naispuolella ja todettiin jalkapallon kuuluvan nyt samaan kategoriaan käsi-, kori- ja lentopallon kanssa. Myös odotettavia ennusteita ensimmäistä maaottelua kohtaan esitettiin.⁵⁴

Keväällä 1972 *Ilkka* uutisoi samaan tapaan myös SeMin toiminnan vakiintumisesta. Vaikka kirjoituksessa vilahtelivatkin pelaajien äitiys ja peruskuntotavoitteet, oli lehtijutun perusvire positiivinen. Edelliskesän ”virnuilijat” olivat kadonneet kentänlaidalta ja kenttävuorojen osalta joukkuetta oli kohdeltu tasa-arvoisesti. Lisäksi uuden apuvalmentajan tulon uskottiin helpottavan kasvavan pelaajamäärän ohjaamista sekä valmistautumista kesän piirisarjaan.⁵⁵

SeMin toiminnan kuvailujen muuttuessa yhä enemmän tuloso-rientoituneeksi, oli joukkue poikkeuksellisuudessaan kiinnostava. SeMi oli alueensa erikoisuus, sillä lähimmät muut Suomen mestaruudesta vuonna 1972 pelanneet naisjoukkueet olivat kaikki vähintään kuudenkymmenen kilometrin päässä Seinäjoelta.⁵⁶ Kun vuoden 1972 SM-kilpailujen aikataulu julkaistiin, oli *Ilkan* uutinen täysin neutraali ja sisälsi ainoastaan paikallisjoukkueiden lohkojen otteluohjelman sekä kilpailun tärkeimpiä sääntöjä ja määräyksiä.⁵⁷

Sääntöjä olikin syytä lehdistössä kerrata, sillä ne poikkesivat jonkin verran miesten vastaavista esimerkiksi peliajan ja tiettyjen sääntöjen suhteen. Sarjamuotoiseen cup-turnaukseen oli taas päädytty seurojen toiveesta. Tuolloin pelejä joukkuetta kohden tuli enemmän, mutta pienemmällä alueella. Järjestely ei kuitenkaan ollut pitävä, sillä vuosien 1971–1981 välisenä aikana naisten suomenmestaruus ratkottiin seitsemällä eri järjestelmällä.⁵⁸

Vuoden 1972 sarja-avauksen jälkeiset analyysit olivat jo tavallista tulosuutisointia. Lyhyt kuvaus pelin tapahtumista ja joukkueiden kokoonpanoista sekä muutama harmitteleva sana, ettei Seinäjoen joukkue ollut saavuttanut tuon enempää, sillä se oli ollut toimittajien mielestä parempi joukkue.⁵⁹ Sama linja jatkui myös seuraavien otteluiden uutisoinnissa⁶⁰ sekä oikeastaan läpi koko kesän. Myös uutisten kuvasaldo oli ohut: muutama tilannekuva otteluista ja pari ryhmäkuva kentän laidalta. Ainut poikkeus sisältöön olivatkin oikeastaan lyhyet pakinamaiset tekstit, jotka käsittelivät milloin mitään asiaa, välillä myös SeMiä.⁶¹

Vuonna 1972 SeMi oli osaltaan jopa Seinäjoen jalkapallossa hallitseva seura. Ensimmäistä kertaa naisten jalkapallon suomenmestaruuskilpailuihin osallistunut ja alkusarjansa voittanut SeMi pääsi mukaan lohkovoittajien cup-kilpailuun Suomen mestaruudesta. Vaikka SeMi putosikin jatkosta ensimmäisellä kierroksella Mikkelin Pallo-Kerholle, oli Seinäjoella pelattu toinen osaottelu niin merkittävä tapaus, että sitä edeltävänä esiotteluna oli pelattu miesten peli SePS–RiPS.⁶² Jo vuodessa naisten jalkapallo-otteluiden näytösluonteisuus oli Seinäjoella vaihtunut siihen, että naisten ottelu oli päivän päätapahtuma.

Naisjalkapallon nopea rutinoituminen ei kuitenkaan ollut mitenkään Seinäjoella tai Pohjanmaan alueella ominainen muutos. Yleinen kiinnostus naisjalkapalloa kohtaan lopahti 1970-luvun puolivälissä, lehdistöä innostanut uutuus katosi ja myös harrastajien määrässä tapahtui laskua. Naisten lajiharrastus heikkeni eritoten Pohjois- ja Keski-Suomessa, jossa muun muassa pelimatkojen pituus kuormitti joukkueiden taloudellisia ja henkisiä edellytyksiä. Lisäksi pelejä oli suhteellisen vähän joukkuetta kohden. Myös alkuinnostuksen jälkeinen pitkäjänteisyys loisti poissaolollaan, kun lajilla ei ollut kunnollista kiinnittymiskohtaa yhteiskunnassa. Suomi oli 1980-luvulla jo montaa muuta Euroopan maata jäljessä naisjalkapallon tasossa ja kehityksessä, vaikka lähtötilanne 1970-luvun alussa oli ollut hyvin samanlainen. Monessa Euroopan maassa harrastajamäärät olivat nyt kymmenkertaisia. Tämän seurauksena varsinkin tyttöfutistoimintaa ryhdyttiin Palloliiton johdolla kehittämään 1980-luvulla pelaajamäärän kasvattamiseksi ja uusien aikuispelaajien jatkuvuuden takaamiseksi.⁶³ Asiaa ei liene helpottanut sekään, että sarjajärjestelmää muutettiin lähes vuosittain. Poikkeuksellisenä piirteenä Seinäjoella ilmestyneissä lehdissä oli lähinnä normaalitilaan asettumisen nopeus.

Seinäjolla intoon saattoi vaikuttaa myös pohjalaisesti suosittuun lajiin pesäpallon menestys. Seinäjoen Maila-Jussit oli toki perustettu jo vuonna 1932, mutta vasta vuonna 1975 sen naisjoukkue pelasi ensimmäistä kertaa SM-sarjaa. Tuolloin kotiin tuomisiksi tuli heti pronssimitali ja seuraavina vuosina kolme hopeaa (1976, 1978 ja 1979) ja yksi kulta (1977). Myös miesten puolella joukkueen huip-

puvuudet sijoittuvat 1970-luvulle ja naisten mestaruusvuosi 1977 oli myös taloudellisesti seuran paras siihen mennessä. Rahaa tuli kilpatoiminnan lisäksi erityisesti oheistoiminnasta, kuten bingosta, show-illoista ja käsiohjelmamyynnistä.⁶⁴ Voi olla, että osaltaan myös pesäpallon paikallinen menestys 1970-luvun lopulla, ensimmäisen jalkapallohuuman jälkeen, söi intoa jalkapalloon ja siirsi naisia enemmän pesäpallon pariin. Toisen lajin imu saattoi heikentää SeMin hyvin alkanutta ensimmäistä vuosikymmentä.

Toisaalta nopeaa kiinnostuksen lopahtamista voi selittää myös yhteiskunnallisen murroksen suuruus, jota myös Kaarina Mäkyneen puheessaan analysoi. Oli nimittäin niin, että naisten jalkapalloatoiminta oli vain päänavaus, jota seurasivat useat uudet naisten lajit.⁶⁵ Aina oli joku uusi urheilulaji tai yhteiskunnan ala, jonne naiset olivat murtautumassa. Siinä yksi jaloin potkittava pallopeti oli enää laimea preludi.

Yhteenveto

Seinäjoen Mimmiliiga oli Etelä-Pohjanmaan alueen muiden uusien naisten jalkapallojoukkueiden kanssa outolintu 1970-luvun alussa aikana, jolloin naisten joukkueet olivat vasta syntymässä ja naisten jalkapallo alkamassa kukoistaa Euroopassa. Asennoituminen tällaiseen uuteen ja erikoiseen oli lehdistössä ainakin SeMin osalta hyvin kahtiajakautunutta. Pääsääntöisesti urheilutoiminta ja erityisesti sen ”innokkuus” koettiin alusta asti kiinnostuneesta ja positiivisesta näkökulmasta. Lehdistössä tahdottiin myös alusta alkaen painottaa sitä vapautta ja mahdollisuutta, joka naisilla oli harrastaa. Tähän ei kenelläkään pitänyt olla vastaan sanomista.

Ilman negatiivisia kirjoituksia ei lehdistö kuitenkaan SeMiä kohdellut. Oikeastaan SeMi itsessään ei saanut osakseen kritiikkiä, vaan ennemmin seura leimattiin samaan kaatoluokkaan muiden aikalaisten naisjoukkueiden mukana. Jalkapalloa ei itsessään koettu naisille sopivana urheilumuotona ja heidän pelättiin vievän myös alueiden todellisilta kiinnostuksen kohteilta eli miesjoukkueilta

elintilaa varsinkin harjoitusvuorojen muodossa. Lisäksi huomioon nousivat lajin ulkopuoliset asiat, kuten pelaajien ulkonäkö tai vaatetus. Myös taidonpuutteen esilletuominen lajin vasta aloittaneiden esittelyssä oli naisurheilua kohtaan suunnattua halventamista.

Näyttää kuitenkin siltä, että myrsky vesilasissa laantui hyvin nopeasti. Pelilliset ja naisvartalon ulkopuoliset asiat alkoivat vallata yhä enemmän tilaa lehdistössä ja SeMin asema Seinäjoen urheiluyhteisössä neutralisoitui. Lehtien kuvamateriaali joukkueesta oli alusta asti ollut perinteistä urheilukuvastoa. Alueen kummajaisesta tuli pian osa hyväksytyä toimintaa ja jopa joksikin aikaa Seinäjoen merkittävin jalkapalloseura. Oma merkityksensä muutokselle oli sillä, että naisjalkapallon leviäminen tapahtui 1970-luvun alussa nopeasti kaikkialla Suomessa. Muutosvauhti olisi varmasti ollut erilainen Seinäjoella, jos naisjalkapallotoiminta olisi alkanut esimerkiksi 5–10 vuotta aiemmin, jolloin se oli vielä harvinaista kaikkialla Suomessa.

Lehdistön uutisoinnin laantumisen oli myös naisjalkapallon laantumisen syytä. Kun toiminnan alkuinto lopahti, eikä sen paremmin pelaajia kuin harrastajiakaan meinannut riittää, ei myöskään lehdistöllä ollut mitään kerrottavaa. Saattoipa lehdistö jopa kyllästyä, jos mitään uutta ei ollut kerrottavana. Pelkkä naismuotojen tirkistely viikosta toiseen olisi varmasti karkottanut myös lehden tilaajat.

Puutteita naisurheilun ja sen kuvaamisen tutkimuksessa on kuitenkin edelleen runsaasti. Haastattelujen merkitys osana urheilun kuvailua ja journalismia on suuri ja silti urheiluhaastattelujen historiantutkimus uupuu pahasti. Omassakin aineistossani merkittävä osa leikkeistä oli etäältä tarkkaillen toimittajan tuottamia, eikä Seinäjoen jalkapallonaisia juuri päästetty ääneen haastattelujen muodossa. Lisäksi naisjalkapallon uranuurtajien henkilökohtainen ääni ja läpileikkaus toimijoista puuttuu suurelta osin. Heiltä voisi myös saada näkökulman siihen, miten naisurheilijat itse näkivät asemansa yhteiskunnan eri murroksissa, ja miltä lehdistössä saatu huomio tuntui. Tähän on toivottavasti tulevaisuudessa tulossa muutos akateemisessa viitekehyksessä.

Lähdeviitteet / Endnotes

- 1 Ilmiötä on Suomessa käsitelty kattavasti esimerkiksi teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) (1994), *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino.
- 2 Seinäjoen Mimmiliiga ry:n toimisto (SeMi toimisto, Seinäjoki), *SeMin leikkikirja*, Katariina Mäkysen puhe SeMin 30-vuotisjuhlassa.
- 3 Vehviläinen, Hanna & Itkonen, Hannu (2009), *Mimmiliigasta maailmalle. Tutkimus suomalaisen naisjalkapalloilun muutoksesta*. Eura: Ilias Oy. 9–10, 20; Kanerva, Juha & Arponen, Antti O. & Heinonen, Markku & Tamminen, Juha & Tikander Vesa (2003), *Jalkapallon pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY. 426–427; Lautela, Yrjö & Wallén, Göran (2007), *Rakas Jalkapallo. Sata vuotta suomalaista jalkapalloa*. Hämeenlinna: Kustannusosayhtiö Teos. 227–253, 418–435.
- 4 Esimerkiksi Pirinen, Riitta (1999), *Urheilleva Nainen* lehtiteksteissä. Tampere: Tampereen Yliopisto; Mäkelä, Annu (2007), *Muuttuva naiskuva. Naisyleisurheilu Helsingin Sanomissa vuosien 1983 ja 2005 MM-kisoissa*. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki & Sironen, Esa (toim.), *Vanhat mestarit. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2007*. Helsinki: Minerva.
- 5 Esimerkiksi Andersson, Torbjörn (2006), *Naisten jalkapalloilun varhaisvaiheista Ruotsissa*. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki & Sironen, Esa (toim.), *Alussa oli vesi. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2006*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.; Tuunainen, Sari (2007), *Naisjalkapallon seuratoimintaa 1970-luvulta lähtien*. Teoksessa Lautela, Yrjö & Wallén, Göran (toim.), *Rakas Jalkapallo. Sata vuotta suomalaista jalkapalloa*. Hämeenlinna: Kustannusosayhtiö Teos; Vehviläinen, Hanna (2008), *Alussa oli mimmiliiga. Naisten jalkapalloilun muutos Suomessa vuosina 1971–2006. Liikuntasosiologian pro gradu työ*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 6 Erityisesti Hong, Fan & Mangan, J. A. (2004), *Soccer, Women, Sexual Orientation. Kicking Off a New Era*. Lontoo: Frank Cass.; Hargreaves, Jennifer & Anderson, Eric (2004), *Routledge Handbook of Sport, Gender and Sexuality*. Oxon: Routledge.
- 7 Hakulinen, Timo (1996), *Keskustelu kilpaurheilun sopivuudesta naisille kävi kiivaana 1920-luvun lopulla*. Teoksessa Nevala, Arto (toim.), *Olympialaiset ja naisliikunta. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1996*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. 11–17; Turtiainen, Jussi (2005), *Hirviöitä ja Bikinejä. Urheillevat naiset maskuliinisuuden varjossa*. Teoksessa Laiho, Marianna & Ruoho, Iiris (toim.), *Median merkitsemät. Ruumis ja sukupuoli kuvassa*. Jyväskylä: PS-kustannus. 51–61; Itkonen, Hannu & Nevala, Arto & Giulianotti, Richard (2014), *Paikallisilta kentiltä kansainvälisille viheriöil-*

- le. Suomalaisten naisjalkapalloilijoiden liikkuvuus. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki & Sironen, Esa (toim.), *Urheilu ja sota. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2013–2014*. Helsinki: Suomen urheiluhistoriallinen seura. 158; Andersson 2006, 75; Laine, Antti (2016), *Gender Representation of Athletes in Finnish and Swedish. Tabloids A quantitative and qualitative content analysis of Athens 2004 and Turin 2006 Olympics coverage*. Julkaisussa *Nordicom Review*, Vol. 37, No. 2, 2016. Göteborg: Göteborgin yliopisto. 85; Pirinen, Riitta (1998), *Sukupuoli ja mediaurheilu*. Teoksessa *Halmesvirta*, Anssi & Roiko-Jokela, Heikki (toim.), *Urheilu, historia ja julkisuus*. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1998. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. 12; Pirinen 1999, 13–14.
- 8 Hakulinen 1996, 17; Mäkelä 2007, 75, 77; Turtiainen 2005, 53–56; Tuunainen 2007, 238; Andersson 2006, 67–78; Pirinen 1999, 53.
- 9 Mäkelä 2007, 80–81; Pirinen 1998, 32; Pirinen 1999, 41–42, 52–53.
- 10 Pfister, Gertrud (2003), *Kaupan paljasta pintaa – Anna Kournikova ja urheilu tavarana*. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki & Sironen, Esa (toim.), *Kynäniekkoja, kivinyrkkejä, mäkimatteja*. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2003. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. 153–154; Mäkelä 2007, 74–75; Turtiainen 2005, 51–58; Itkonen & Nevala & Giulianotti 2014, 158; Tolvhed, Helena (2012), *The Sports Woman as a Cultural Challenge: Swedish Popular Press Coverage of the Olympic Games during the 1950s and 1960s*. Teoksessa *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 29, No. 2, 2012, Taylor & Francis. 303.
- 11 Andersson 2006, 64.
- 12 Rantala, Maria (2011), *Vaatimattomia voittajia ja viehkeitä viekottelijoita. Naisurheilijoiden valokuvat Suomen Urheilulehdessä 1945–1969*. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki & Sironen, Esa (toim.), *Nainen housuissa*. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2011. Helsinki: Suomen urheiluhistoriallinen seura. 107–108; Hakulinen 1996, 13; Mäkelä 2007, 75; Andersson 2006, 67–71; Pirinen 1998, 32; Pirinen 1999, 41–42, 52–53.
- 13 Rantala 2011, 105–107, 116; Mäkelä 2007, 76–77; Turtiainen 2005, 53, 60; Andersson 2006, 70–71; Pirinen 1998, 29–30; Tolvhed 2012, 306; Vehviläinen & Itkonen 2009, 14–15; Pirinen 1999, 14, 37–38. Vielä vuonna 1968 olympialajeista vain noin 21 prosenttia oli naisille avoimia. Pfister 2003, 157.
- 14 Rantala 2011, 107; Pänkäläinen, Seppo (1998), *Lyhyt johdatus suomalaisen urheilujournalismiin ja sen tutkimuksen historiaan*. Teoksessa *Halmesvirta*, Anssi & Roiko-Jokela, Heikki (toim.), *Urheilu, historia ja julkisuus*. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1998. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. 48; Pirinen 1999, 39–40. Rantalan mukaan noin 90 prosenttia naisurheilijoista otetuista kuvista edusti juuri mestareita tai parhaimmistoa.

- 15 Rantala 2011, 111–112; Pfister 2003, 157; Hakulinen 1996, 11, 13; Mäkelä 2007, 76–77; Tolvhed 2012, 306–310; Pirinen 1999, 14, 41, 49–52.
- 16 Rantala 2011, 120; Laine 2016, 93; Pirinen 1999, 54–55.
- 17 Hakulinen 1996, 11–13.
- 18 Rantala 2011, 115; Laine 2016, 93.
- 19 Rantala 2011, 112; Pfister 2003, 163. Vrt. Mäkelä nostaa esiin feministisen tutkimuksen näkökulman urheilun stereotyyppisestä naiskuvan luomisesta. Mäkelä 2007, 74.
- 20 Laine 2016, 93.
- 21 Pfister 2003, 157–62; Hakulinen 1996, 11; Mäkelä 2007, 76–77, 80–83; Pirinen 1999, 43–44, 56–57.
- 22 Rantala 2011, 120–123; Pfister 2003, 157, 159; Julkunen, Raija (1994), Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.), Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino. 179–189, 198–199; Tuunainen 2007, 239; Tolvhed 2012, 302–303,306; Vehviläinen & Itkonen 2009, 39–45. Ammatissa toimivien äitien osuus kasvoi 30 prosenttiyksikkö lähes puoleen kaikista äideistä vuosien 1950–1970 välisenä aikana (18 % -> 47 %). Julkunen 1994, 185.
- 23 Pfister 2003, 158. Pfister viittaa Amateur Athletic Foundationin tutkimukseen, jonka mukaan urheilu-uutisista naisia koski vuonna 1999 vain 8,7 prosenttia. Lähes identtiseen tulokseen (8,3 %) oli päätyneet Pirinen Suomen osalta. Pirinen 1998, 25–26. Laineen mukaan 2000-luvulla tehdyt tutkimukset ovat osoittaneet naisurheilijoita koskevien uutisten määrän olleen 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä noin 10–15 prosentin luokkaa. Laine 2016, 84.
- 24 Mäkelä 2007, 77–80; Turtiainen 2005, 59–61; Laine 2016, 91–92; Pirinen 1999, 43–44.
- 25 Pänkäläinen 1998, 45–46; Mäkelä 2007, 73.
- 26 Pänkäläinen 1998, 46; Tolvhed 2012, 305; Pirinen 1999, 46–47.
- 27 Pänkäläinen 1998, 48; Rantala 2011, 107; Andersson 2006, 63–65.
- 28 Ilkka 29.6.1971. Mimmien jalkapallojoukkue.
- 29 Ilkka 30.6.1971. Kuvateksti.
- 30 SeMi toimisto, SeMin leikekirja, Katariina Mäkysen puhe SeMin 30-vuotisjuhlassa; Etelä-Pohjanmaa 14.4.1972. Mimmien resepti kevätyväsymykseen: Esiliinat nurkkaan ja pallon perään.

- 31 Valtamäki, Erkki & Heiskari, Ilkka (2007), 75-vuotta juhlakirja. Seinäjoen Maila-Jussit. Seinäjoki: I-Print Oy. Passim.
- 32 Etelä-Pohjanmaa 1.7.1971. Naiset jalkapalloasialla Mimmi-Liiga perustettiin. Seinäjoella ei myöskään ollut pitkiä pääsarjaperinteitä miesten jalkapallossa, sillä ensimmäisen kerran seinäjokinen joukkue (Sepsi-78) pelasi miesten pääsarjassa vasta kaudella 1980. Lautela & Wallén 2007, 413.
- 33 Kanerva & Arponen & Heinonen & Tamminen & Tikander 2003, 426–427; Tuunainen 2007, 235–239; Vehviläinen & Itkonen 2009, 38–39, 46–48; Itkonen & Nevala & Giulianotti 2014, 158; Ilkka 18.5.1971. Mimmit potkiin. Ensimmäisiä naisjalkapallon näytösotteluista oli Suomessa pelattu jo 1930- ja 1940-luvuilla. Tuunainen 2007, 237.
- 34 Andersson 2006, 67–77.
- 35 Ilkka, 1.7.1971. Mimmiliiga vauhdissa.
- 36 Ilkka 11.7.1971. Seinäjoen Mimmiliiga harjoitteli ensi kerran.
- 37 Ilkka 11.7.1971. Seinäjoen Mimmiliiga harjoitteli ensi kerran.
- 38 Tuunainen 2007, 238–239; Vehviläinen & Itkonen 2009, 42–43.
- 39 Vehviläinen & Itkonen 2009, 50.
- 40 Ilkka 21.7.1971. Ollin pakina. Mimmiliigat valloittavat maan.
- 41 Ilkka 21.7.1971. Ollin pakina. Mimmiliigat valloittavat maan.
- 42 Etelä-Pohjanmaa 19.9.1971. Puolitoista tuntia erottaa Palloseuran II-divisioonasta.
- 43 Ilkka 21.7.1971. Ollin pakina. Mimmiliigat valloittavat maan; Ilkka 11.8.1971. Siitä vaan...; Ilkka 22.2.1972. Seinäjoen Mimmiliigalla.
- 44 Maakunta-Sanomien 12.8.1971. Kuvateksti. Leikekokoelmassa on myös Keskon tekstiiliryhmän Pohjanmaan piirin viesti "Tässä tulee 'hyvän tuulen' paitoja", mikä on ilmeisimmin tullut lahjoitettujen paitojen mukana.
- 45 Ilkka 19.9.1971. Mimmit kävivät Korttesjärvellä; Etelä-Pohjanmaa 19.9.1971. Seinäjoen Mimmiliiga potki Korttesjärven nurin; Ilkka 26.5.1972. Mimmit karsivat mestaruussarjaan 16:ssa lohossa; Ilkka 29.5.1972. Vaasan ja Seinäjoen mimmit tasapeliin.
- 46 Ilkka 21.7.1971. Ollin pakina. Mimmiliigat valloittavat maan; Etelä-Pohjanmaa 19.9.1971. Seinäjoen mimmiliiga potki Korttesjärven mimmit nurin; Tuunainen 2007, 236–237.
- 47 SeMi toimisto, SeMin leikekirja, Katariina Mäkysen puhe SeMin 30-vuotisjuhlassa.

- 48 Ilkka 21.7.1971. Ollin pakina. Mimmiliigat valloittavat maan; Tuunainen 2007, 238–239.
- 49 Tuunainen 2007, 240–241.
- 50 Etelä-Pohjanmaa 1.7.1971. Naiset jalkapalloasialla – Mimmi-Liiga perustettiin.
- 51 Etelä-Pohjanmaa 28.6.1971. Mimmiliigalaiset liikkeellä huomenna.
- 52 Etelä-Pohjanmaa 10.9.1971. Mimmit kävivät Korttesjärvellä; Ilkka 16.9.1971. Korttesjärven mimmit Seinäjoelle; Etelä-Pohjanmaa 19.9.1971. Seinäjoen mimmiliiga potki Korttesjärven Mimmit nurin.
- 53 Ilkka 16.9.1972. Korttesjärven mimmit Seinäjoelle.
- 54 Ilkka 4.4.1972. Naisjalkapalloilu tullut jäädäkseen; Andersson 2006, 77.
- 55 Etelä-Pohjanmaa 14.4.1972. Mimmien resepti kevätväsymykseen: Esiliinat nurkkaan ja pallon perään.
- 56 Tuunainen 2007, 240. Lähimmät joukkueet olivat Korttesjärveltä (nyk. osa Kauhavaa), Vaasasta, Närpiöstä ja Kaskisista.
- 57 Ilkka 26.5.1972. Mimmit karsivat mestaruussarjaan 16:ssa lohossa.
- 58 Vehviläinen & Itkonen 2009, 57–60.
- 59 Etelä-Pohjanmaa 29.5.1972. Mimmit ottivat avausottelussa pisteen VPS:lta; Ilkka 29.5.1972. Vaasa ja Seinäjoen mimmit tasapeliin.
- 60 Ilkka 2.6.1972. SeMi voitti KJV:n 3–2.; Etelä-Pohjanmaa 5.6.1972. Mimmiliiga pyöritti Närpiön näytöstyyliin; Etelä-Pohjanmaa 8.6.1972. Sjoen Mimmit johtaa lohkoa.
- 61 Näkyvintä kommentointi oli Arvi Rinta-Kaupin palstalla Ilkassa. Mm. Ilkka 7.10.1972. 'Ampukaa Arvi'; Ilkka 21.8.1972. Sokeat silmät ja näkevät.
- 62 Etelä-Pohjanmaa 20.8.1972. SeMi–MiP-K; Etelä-Pohjanmaa 17.7.1972. Mimmiliiga varmisti lohkoiton. Etelä-Pohjanmaa 21.8.1972. Mimmien taival katkesi.
- 63 Tuunainen 2007, 241, 245–246; Vehviläinen & Itkonen 2009, 49–55, 60–61, 77–79. Siitäkin huolimatta suomenmestaruus meni Kemiin vuosina 1976 ja 1977. Tuunainen 2007, 243.
- 64 Valtamäki & Heiskari 2007, 80–84, 99–101, 536.
- 65 SeMi toimisto, SeMin leikekirja, Katariina Mäkysen puhe SeMin 30-vuotisjuhlassa. Mäkynen itse nostaa esille seiväshypyn, painin ja slalomin.